

Сутність процесу розв'язування педагогічних задач

Н.О. Дяченко

Інститут вищої освіти Національної Академії педагогічних наук України, м. Київ, Україна

Paper received 16.05.15; Accepted for publication 24.06.15.

Анотація. У статті розкрито сутність поняття "процес розв'язування педагогічних задач", розроблено схему процесу розв'язування педагогічних задач та обґрунтовано умови формування умінь розв'язувати педагогічні задачі в освітньому процесі вищого навчального закладу.

Ключові слова: процес розв'язування, педагогічна задача, етапи розв'язування педагогічної задачі, майбутні викладачі, магістерський рівень вищої освіти

Сучасна вища освіта вимагає якісної підготовки майбутніх викладачів, які повинні бути конкурентоспроможними на ринку праці, здатними до самоосвіти, самовиховання, володіти навичками аналізу соціальних та професійних явищ та процесів, ефективно розв'язувати задачі, які виникають у професійній діяльності та бути творчою особистістю.

Професійна педагогічна діяльність визначається як постійний процес розв'язування педагогічних задач, тому значна увага у підготовці майбутніх викладачів має приділятися технології їх розв'язування. Проте, як засвідчив констатувальний етап педагогічного експерименту, у студентів магістратури виникають труднощі щодо розв'язування педагогічних задач, які стосуються майбутньої професійної діяльності викладача. Освітній процес недостатньо зорієнтований на формування умінь і навичок розв'язування педагогічних задач і доводить, що процес розв'язування педагогічних задач на сьогодні є актуальною й остаточно не вирішеною проблемою теорії і методики професійної освіти.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі дослідження показав, що теоретичним основам розв'язування педагогічних задач присвячені праці Н.В. Бордовської [12], Г.О. Балла [2] та інші; формування творчого мислення у процесі вирішення розумових задач – О.В. Акімова [1]; психологічні особливості мисленневої діяльності вчителів – Ю.М. Кулюткін [6]; методи розв'язування педагогічних задач – І.М. Мельникова, Ю.М. Кравченко [8]; технології розв'язування педагогічних задач – М.В. Кузьміна [7], Л.О. Мільто [9], Л.Ф. Спирін [15], О.А. Дубасенюк [4] та ін. Проте, серед наукових праць відсутні такі, що стосуються формування умінь розв'язувати педагогічні задачі у майбутніх викладачів вищого навчального закладу.

Мета статті – обґрунтувати етапи процесу розв'язування професійно-орієнтованих педагогічних задач майбутніми викладачами вищого навчального закладу.

Насамперед розкриємо сутність понять "задача", "процес", "процес розв'язування педагогічної задачі", які неоднозначно трактуються різними науковцями.

За твердженням С.У. Гончаренка: "Задача – дана в певних умовах процесу мета діяльності, яка повинна бути досягнута перетворенням цих умов згідно з певною процедурою. Задача включає в себе вимогу (мету), умови (відоме) і шукане (невідоме), яке формулюється в запитаннях. Між цими елементами формулюються певні зв'язки й залежності за рахунок яких здійснюється пошук і визначення невідомих елементів" [3, С. 130].

Глумачний словник української мови визначає процес як послідовну зміну станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком; як хід розвитку чого-небудь; як сукупність послідовних дій, засобів, спрямованих на досягнення певного наслідку [14, С. 343].

Досліджуючи процес розв'язування задач Г.О. Балл визначив його як вплив на предмет задачі, що обумовлює її перехід з початкового стану в необхідний. Розв'язана задача – задача, предмет якої переведено у потрібний стан, припиняє бути задачею [2, С. 34–35]. В.О. Сластьонін розглядає розв'язування педагогічних задач як спосіб і як процес. Спосіб розв'язування задачі – це деяка система послідовно здійснюваних операцій (процедур), що призводять до вирішення задачі. Розв'язування педагогічної задачі, на його думку, може бути описаний як реалізація деякого способу, як "фрагмент функціонування вирішувача", здійснюваний ним при розв'язуванні задачі або з метою її розв'язання [13]. На думку Л.О. Мільто формування педагогічної творчості у майбутніх педагогів необхідно здійснювати через процес розв'язування задач у мінливих обставинах. Розвиток педагогічного мислення вона визначає як "тривалий процес, який починається тоді, коли перед учителем виникає необхідність відповісти на те чи інше запитання, розв'язати конкретну педагогічну задачу. Педагог навчається встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і відношення між різноманітними педагогічними явищами, шукати ефективні шляхи реалізації загальних закономірностей, принципів і методів для досягнення певної мети. Поступово вчитель опановує уміння обґрунтовувати свої судження, робити узагальнені висновки. Таким чином, формується такий розумовий "апарат", за допомогою якого педагог з наукових позицій всебічно оцінює конкретну педагогічну задачу, створює проект педагогічного впливу і взаємодії, веде творчий пошук і реалізує найбільш ефективні методи розв'язання педагогічних задач" [9, С. 84 – 85]. Процес розв'язування педагогічних задач Н.В. Бордовська розглядає в рамках педагогічної діяльності як особливого виду діяльності у системі "людина – людина" [12].

Здійснивши аналіз різних підходів до визначення розглянутих понять, ми сформулювали робоче визначення процесу розв'язування педагогічних задач майбутніми викладачами вищої школи як сукупність взаємопов'язаних дій на основі суб'єкт-суб'єктних відносин для досягнення освітнього результату, що полягає у формуванні умінь розв'язувати педагогічні задачі.

В "Енциклопедії освіти" вказано, що для професійного вирішення педагогічних задач варто спеціально готуватися, опанувати особливості роботи в галузі освіти і виховання людини. *Розв'язування педагогічної задачі характеризується* тим, що, аналізуючи педагогічні ситуації педагог *свідомо опирається на певну систему умов*, цілеспрямовано добираючи з педагогічної науки і практики ефективні засоби для її розв'язування. Водночас, викладач планує порядок своїх дій і вчинків. На завершення виконаної роботи він, з позиції психологічної науки, аналізує дані про зміни, що відбулися [5, С. 639].

О.В. Акімовою виділено такі загальні підходи до розв'язування розумових задач, які ми взяли за основу, створюючи методiku формування умінь розв'язувати педагогічні задачі майбутніми викладачами:

1. Неможливість вирішення творчої розумової задачі за шаблоном, тому підготовка студентів до прийняття такого рішення повинна бути зорієнтована на вироблення власного ставлення до шаблонного прикладу як методу, який найчастіше використовується в практиці навчання, як традиційній схемі шаблонного рішення.

2. Процес рішення творчої розумової задачі може бути більш продуктивним за умови набуття студентом досвіду представлення і пояснення розумової задачі, а також використання викладачем *навідних* запитань.

3. Для продуктивного вирішення творчих розумових задач важливим є створення відповідного дидактичного середовища, в якому викладач і студенти спільно вирішують задачі.

4. Результати рішення творчої розумової задачі значно покращуються в процесі використання групових форм навчальної роботи [1, С. 144-150].

Вищевказані загальні підходи дозволяють виокремити педагогічні умови формування у майбутніх викладачів умінь розв'язування педагогічних задач:

- зв'язок змісту педагогічних задач із обговорюваною на занятті проблемою;
- добір педагогічних задач з урахуванням посадових обов'язків викладачів вищої школи, знань, набутого життєвого досвіду студентів;
- відповідність кількості педагогічних задач під час навчального заняття принципу оптимізації;
- використання педагогічних задач в позааудиторній діяльності (консультації, індивідуальні заняття тощо) та самостійній роботі.

Погоджуємося з підходом І.М. Мельникової, Ю.М. Кравченко [8], що процес формування умінь розв'язувати педагогічні задачі складається з таких компонентів:

- орієнтаційний (підготовчий) – засвоєння теоретичних знань визначеної педагогічної діяльності;
- навчально-моделювальний (процесуальний) – оволодіння способами розв'язування педагогічних задач;
- результативно-коригувальний (завершальний) – формування компетенцій з розв'язування педагогічних задач.

Варто зазначити, що у науково-педагогічній літературі відсутні спільні погляди на етапи розв'язування педагогічних задач. Зокрема Н.В. Кузьміною виділено сім етапів, а саме:

- 1) аналіз вихідних даних (діагностика);

- 2) співставлення вихідних даних з передбачуваним результатом;
- 3) постановка й обґрунтування головної виховної задачі на певний період та визначення системи перспектив перед учнями;
- 4) визначення позиції класного керівника, активу класу в організації розв'язання задач;
- 5) залучення усіх учнів до активної діяльності, спрямованої на реалізацію поставлених задач;
- 6) визначення змісту, методів, форм їх реалізації;
- 7) оцінка і співставлення їх із передбачуваними результатами [7].

У той же час Л. Ф. Спірін, М. Л. Фрумкін виділили чотири етапи розв'язування педагогічних задач:

1) Постановка задачі або "виділення задачі із ситуації" полягає в усвідомленні суб'єктом виховання виникаючих у педагогічній системі якостей і відносин об'єктів виховання, що вимагають обґрунтованого педагогічного впливу.

2) Прийняття педагогічних рішень і планування педагогічного процесу.

3) Виконання намічених рішень і керівництво діяльністю об'єкта виховання.

4) Аналіз результатів розв'язання педагогічної задачі, визначення нових педагогічних цілей [15].

За твердженням Ю.М. Кулюткіна, процес розв'язання педагогічних задач включає в себе три основні етапи:

1) *аналітичний* етап, який починається з аналізу і оцінки ситуації, що склалася, і закінчується формулюванням самої задачі, що підлягає вирішенню;

2) *проективний* етап, коли плануються способи вирішення вже поставленої задачі, розробляється конкретний проект цього рішення;

3) *виконавчий* етап, який пов'язаний з реалізацією задуму, з практичним втіленням розробленого "проекту".

У своїй сукупності названі етапи створюють процесуальну структуру розв'язання, тобто своєрідний "цикл" діяльності [6].

Оволодіння технологією прийняття педагогічного рішення та розв'язання педагогічних задач на основі алгоритму – на думку Н.В. Гузій – сприяє виробленню сталого стилю професійної поведінки, запобіганню стихійності, імпульсивності, непродуманості педагогічних дій. Водночас, науковець зазначає, що не можна принижувати ролі і значення інтуїції, підсвідомих, імпровізаційних моментів в педагогічних рішеннях. Імпровізація в педагогічних діях є творчістю на очах у дітей, що характеризує природність та невимушеність педагогічної праці [10].

В.В. Ягупов об'єднав послідовність проведення практичного заняття з загальними етапами процесу розв'язування задач:

- 1) уведення в задачу (презентація ситуаційної задачі за допомогою слова, фільму, прикладу, малюнка тощо);
- 2) вивчення ситуації та підготовка рішення (вивчення і аналіз ситуації; звертаються до педагога за додатковою інформацією; проводять дискусії щодо змісту ситуації та ймовірних шляхів її реалізації; формулюють оптимальне рішення, використовуючи

довідкову літературу, особистий досвід та набуті теоретичні знання);

- 3) групова дискусія – має три фази: визначення спрямованості обговорень усієї дискусії та її характер; обговорення прийнятих рішень, оцінка їх з урахуванням вимог, які було визначено у першій фазі; остаточне формулювання групового рішення);
- 4) підведення підсумків і результатів усього заняття [17].

Використовуючи творчий та імпровізаційний підходи до розв'язування педагогічних задач, В.М. Харькін, виділяє такі етапи:

Перший етап – педагогічне осяяння. Народження педагогічних ідей (інтуїтивний процес) і визначення шляхів її реалізації (інтуїтивно-логічний процес).

Другий етап – миттєве осмислення педагогічної ідеї і миттєвий

вибір шляху її реалізації. Характеризується процесом інтуїтивного мислення, потім починає діяти логічне мислення і приймається рішення.

Третій етап – втілення або реалізація педагогічної ідеї. Практична реалізація вчителем своїх ідей у процесі освітньої діяльності.

Четвертий етап – миттєвий інтуїтивно-логічний аналіз результату імпровізації. На цьому етапі приймається рішення про продовження імпровізації або здійснюється інтуїтивно-логічна "прибудова" до подальшого процесу діяльності [16].

На думку І. А. Зязюна [11] процес розв'язування педагогічних задач має такі етапи:

- 1) аналіз ситуації в цілісному процесі педагогічної діяльності: характеристики вихованців, вихователів, їхніх стосунків;
- 2) усвідомлення проблеми і формулювання задачі;
- 3) розробка проекту рішення;
- 4) практична реалізація запланованого рішення;
- 5) аналіз результату.

Проаналізувавши погляди науковців (Н.В. Кузьміна, Л.Ф. Спірін, Н.В. Гузій, М.Л. Фрумкін, Ю.М. Кулюткін, В.М. Харькін, І.А. Зязюн) на процес розв'язування педагогічних задач, вважаємо, що він не може повністю бути алгоритмізованим, оскільки у будь-якій задачі завжди присутні елементи загального та індивідуального.

Враховуючи вищевказані думки науковців на проблему розв'язування педагогічних задач було розроблено поетапну схему процесу розв'язування педагогічних задач для майбутніх викладачів університету (рис. 1).

За структурою вона проста, але в той же час, є достатньо складною за сутністю розв'язування різних задач, зокрема педагогічних. Простота схеми робить її доступною для сприйняття та запам'ятовування процесу розв'язування педагогічної задачі студентами.

Рис. 1. Схема процесу розв'язування педагогічної задачі

Представлена схема має безперервний і ступінчастий характер розв'язування педагогічних задач. Всі етапи виконуються відповідно до запропонованої схеми. Принцип ступінчастості реалізується шляхом переходу від одного етапу до іншого за умови завершення попереднього. Проте на кожному етапі студент або група студентів має змогу повернутися до попереднього етапу і перевизначити проблему. Принцип безперервності характеризується тим, що розв'язок задачі не закінчує процес її вирішення. Оцінка та аналіз цього рішення може виявити нові аспекти проблеми чи нові задачі, які необхідно вирішити, і тоді викла-

дач, як організатор, направляє до першого етапу, де нова проблема ідентифікується. Хоча всі етапи мають різні назви, немає чіткого розмежування між ними, і деякі з них можуть перетинатися.

Розглянемо більш детально кожен з етапів запропонованої схеми.

Етап 1. Визначення проблеми. Виконується широкий аналіз поданої ситуації, виявляються і обговорюються можливі причини, місце виникнення і учасники ситуації.

Етап 2. Аналіз задачі. Формулюється задача і здійснюється пошук її розв'язування. Зауважимо, що

розв'язків може бути декілька, це залежить від індивідуальності студента або викладача.

Етап 3. Генерація можливих розв'язків. Пошук творчого вирішення задачі на основі виокремлення повного спектру ефективних рішень для досягнення результату. Умовами генерації рішень є:

- створення максимальної кількості потенційних рішень;
- співвідношення рішень умовам задачі;
- об'єднання подібних або пов'язаних рішень.

Етап 4. Вибір доцільного розв'язку. Оцінка розв'язків (виявлення слабких і сильних сторін), вибір найефективнішого до конкретної педагогічної задачі. Ефективність розв'язку характеризується такими критеріями:

- всі учасники погоджуються з вибраним рішенням;
- ймовірність виконання наміченого плану;
- розв'язування вписується в ситуаційні обмеження.

Етап 5. Реалізація запланованого розв'язання.

Стадія реалізації вимагає планування дій:

Що має бути зроблено?

Коли треба розпочати роботу?

Як необхідні дії будуть проводитися?

Коли основні етапи буде завершено?

Чому ці дії є розв'язанням задачі?

Виконання цих дій приведе до розв'язання задачі?

Етап 6. Оцінка отриманого результату. На цій стадії результат співвідноситься зі зразком – ідеалом (якщо він є) або зворотній зв'язок забезпечується виконанням запланованих дій з наданням колективної

або індивідуальної оцінки. Рефлексія результатів допомагає студенту або групі студентів визначитися з подальшими задачами.

Отже, запропонована схема відображає повний цикл процесу розв'язування педагогічних задач. Зауважимо, що деякі етапи процесу можуть бути об'єднані в один, якщо, наприклад, педагогічна задача стоїть перед викладачем високого професійного рівня, а для молодого викладача, за браком досвіду, потрібно дотримуватися цієї схеми.

Здійснений аналіз різних поглядів на процес розв'язування педагогічних задач свідчить про відсутність єдиного погляду щодо цього процесу та його етапів, але можна виокремити спільні етапи: аналіз ситуації, розв'язання задачі та оцінка результату. Додаткові етапи викладач використовує в залежності від його особистого досвіду та майстерності.

Висновок. Аналіз різних наукових підходів до процесу розв'язування педагогічних задач показав, що процес розв'язування задач – це, насамперед, творчий процес, в етапності якого відбувається перехід від теоретичного мислення до практичного. Із загальних підходів до розв'язування педагогічних задач, які розроблені переважно для вчителів школи, були вибрані такі етапи їх розв'язування, які можна застосовувати для формування у майбутніх викладачів вищих навчальних закладів умінь розв'язувати педагогічні задачі.

Подальшого дослідження потребує добір ефективних методів розв'язування педагогічних задач з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Акімова О.В. Формування творчого мислення в процесі рішення розумових задач / О.В. Акімова // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / Гол. ред. : Н.С. Побірченко та ін. – Умань, 2007. – Вип. 19. – С. 144-150.
- [2] Балл Г.А. Теория учебных задач : Психолого-педагогический аспект. – М., 1990. – С. 34-35.
- [3] Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – Київ. : Либідь, 1997. – С. 130
- [4] Дубасенюк О.А. Професійно-педагогічні задачі : типологія та технологія розв'язання : навч. пос. для студентів ВНЗ / О.А. Дубасенюк, О.В. Вознюк. – Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – 272 с.
- [5] Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України / голов. ред. В.Г. Кремень – К. : Юрінком Інтер, 2008 – С. 639
- [6] Кулюткин Ю.Н. Психологические особенности деятельности учителя: мышление учителя / Ю.Н. Кулюткин. – М.: Педагогика, 1990. – С. 7-26.
- [7] Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 162 с.
- [8] Мельникова І.М. Педагогічні задачі і методика їх розв'язання : навч. посіб. / І.М. Мельникова, Ю.М. Кравченко. – Ніжин : Видавельц ПП Лисенко М.М., 2013. – 174 с.
- [9] Мільто Л.О. Теорія і технологія розв'язання педагогічних задач : навч. посіб. / Л.О. Мільто – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – С 84 -85
- [10] Основи педагогічної творчості та майстерності : курс лекцій [навч. посіб.] / В.М. Горєєва, Н.В. Гузій, Л.О. Мільто та ін. – Суми : ПВП «Еллада S», 2009. – 255 с.
- [11] Педагогічна майстерність: Підручник / І. Зязюн, Л. Крамушенко, І. Кривонос та ін.; За ред. І. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
- [12] Бордовская Н.В. Педагогика: учеб. пос. / Бордовская Н.В., Реан А.А. – СПб. : Питер, 2006. – 304 с.
- [13] Сластенин В.А. Педагогика : учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. завед. / В.А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.
- [14] Словник української мови : в 11 томах. – К. : Наукова думка, 1977. – т. 8, С. 343.
- [15] Спирин Л.Ф. Теория и технология решения педагогических задач / под ред. П.И. Пидкасистого. – М. : Российское педагогическое агентство, 1997. – 173с.
- [16] Харькин В.Н. Педагогическая импровизация: теория и методика / В.Н. Харькин. – М. : Магистр, 1992. – 159 с.
- [17] Ягулов В.В. Педагогика : навч. посіб. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

REFERENCES

- [1] Akimova, O.V. Formation of creative thinking in the process of solving mental problems / O.V. Akimova // Psycho-pedagogical problems of rural schools: Coll. Science. works Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna / Ed. N.S. Pobirchenko and others. – Uman, 2007. – Vol. 19. – P. 144-150.
- [2] Ball, G.A. Theory of educational tasks: Psycho-pedagogical aspect. – M., 1990. – P. 34-35.
- [3] Goncharenko, S.U. Ukrainian Pedagogical dictionary. – Kyiv. : Lybid, 1997. – P. 130
- [4] Dubasenyuk, O.A. Professional and pedagogical problem: typology and technology solutions: teach. Ref. for students / O.A. Dubasenyuk, A.V. Voznyuk. – Zhytomir: Publishing House of Zhytomir Ivan Franko State University, 2010. – 272 p.

- [5] Encyclopedia of Education / Pedagogical Sciences of Ukraine academician / ed. V.G. Kremen – K. : Yurinkom Inter, 2008 – P. 639
- [6] Kulyutkyn, U.N. Psychological Features of teacher's activities: teacher's thinking / U.N. Kulyutkyn. – M. : Pedagogy, 1990. – P. 7-26.
- [7] Kuzmina, N.V. Personality professionalism of teachers and masters of industrial teaching / N.V. Kuzmina. – Moscow: Higher School, 1990. – 162 p.
- [8] Melnikova, I.M. Educational problems and methods of their solution: teach. guidances. / I.M. Melnikova, U.M. Kravchenko. – Nizhyn: Publisher PE M.M. Lysenko, 2013. – 174 p.
- [9] Milto, L.O Theory and technology of solving educational problems: teach. guidances. / Milto L.O. – Kirovograd: Imex-LTD, 2013. – P. 84-85
- [10] Basics of pedagogical creativity and craftsmanship: lectures [teach. guidances.] / V.M. Horeyeva, N.V. Guziy, L.O. Milto and others. – Sumy: Design and Production Enterprise "Ellada S", 2009. – 255 p.
- [11] Pedagogical skills: Textbook / I.A. Zyazyun, L.V. Kramushchenko, J.F. Kryvonos, etc. ; Ed. I.A. Zyazyuna. – K. : Higher school, 1997. – 349 p.
- [12] Bordovskaya, N.V. Pedagogika: Textbook. Ref. / N.V. Bordovskaya, A.A. Rean. – St. Petersburg. : Peter, 2006. – 304 p.
- [13] Slastenyn, V.A. Pedagogika: Textbook. Ref. for the studio. High society. ped. Textbook. lead. / V.A. Slastenyn, I.F. Isaev, E.N. Shyyanov; ed. V.A. Slastenyn. – Moscow: Publishing Center "Academy", 2002. – 576 p.
- [14] Dictionary Ukrainian language: in 11 volumes. – K.: Naukova Dumka, 1977. – Vol. 8, p. 343.
- [15] Spyrin, L.F. Theory and Teaching Technology solutions Problems / ed. P. I. Pydkasystoho. – Moscow: the Russian pedagogics Agency, 1997. – 173 p.
- [16] Harkyn V.N. Pedagogic improvization: Theory and Methods / V.N. Harkyn. – Moscow: Master, 1992. – 159 p.
- [17] Yagoupov V.V. Pedagogy: teach. guidances. – Kyiv: Lybid, 2002. – 560 p

The essence of the process of solving educational problems

N. Dyachenko

Abstract. The article reveals the essence of the concept of "the process of solving educational problems" scheme of the process of solving educational problems and reasonable conditions of formation of pedagogical skills to solve problems in the educational process of higher education.

Keywords: *process solution, educational problem, steps of solving the educational problem, future academics, master's level of higher education*